

**APORTACIÓNS AO ESTUDIO DOS CRUCEIROS E CRUCES
MISIONAIS DO MUNICIPIO DE BECERREÁ (LUGO)**

**AUTORES: JOSÉ MANUEL BLANCO PRADO
MANUEL MUÑIZ BESTEIRO**

I. INTRODUCCIÓN.

Neste traballo levamos a cabo unha análise dos catro cruceiros deste municipio, que están situados nas parroquias de San Xoán de Agüeira (2), San Xoán de Becerreá, e San Pedro de Tortes.

Ademais, tamén facemos alusión ás oito cruces misionais, pertencentes ás parroquias de San Xoán de Agüeira (2), San Román de Armesto, San Martiño de Cruzul, San Adrián de Ousón, Santa Baia de Quintá da Cancelada, San Pedro de Tortes, e San Pedro de Vilachá. Estas manifestacións artísticas, de madeira, están colocadas no interior das igrexas parroquiais, agás a de San Román de Armesto, que está emprazada nun pórtico adosado á igrexa; e a de San Pedro de Tortes, que está adherida á parede exterior dereita da igrexa.

II. TRAZOS XEOGRÁFICOS E HISTÓRICOS DO MUNICIPIO DE BECERREÁ.

Este municipio está situado na parte oriental da provincia de Lugo. Ocupa unha superficie de 172,1 km² e posúe, segundo o I.G.E.¹ do ano 2024, unha poboación de 2703 habitantes distribuída en 26 parroquias². Limita ao Norte cos municipios de Baleira e Navia de Suarna; aoNw., cos de Baralla e Baleira; ao Ne., co de Navia de Suarna; ao Sur, co municipio das Nogais; ao Sw., cos de Triacastela e Láncara; ao Se., co das Nogais; ao W., co municipio de Baralla; e ao Leste co de Cervantes. Forma parte da comarca dos Ancares³ que aglutina ademais aos municipios de Baralla, Cervantes, Navia de Suarna, As Nogais, Pedrafita do Cebreiro.

Os eixos de comunicación máis importantes son a Autovía do Nw., ou A-6, A Coruña – Madrid e a estrada N-VI, Madrid – A Coruña, que percorre o municipio, atravesando de Leste a W. Ámbalas dúas dan lle unha importante accesibilidade á capital provincial,

¹ Instituto Galego de Estadística

²Agüeira (San Xoán), Armesto (San Román), Becerreá (San Xoán), Cadoalla (San Pedro), Cascallá (Santa María), O Cereixal (San Xosé), Cruzul (San Martiño), Ferreiros de balboa (Santa María), Fontarón (Sancti Spiritus), Furco (San Xoán), Guilfrei (Santa Eulalia), Guillén (San Pedro), Liber (San Remixio), Morcelle (San Xulián), Ouselle (San Cosme), Ousón (Santo Adrao), Pando (San Xoán), Penamaior (Santa María de San Lourenzo), Quintá da Cancelada (Santa Eulalia), Sevane (San Xoán), Tortes (San Pedro), Veiga (Santa Mariña), Vilachá (San Pedro), Vilaiz (Santiago), Vilamane (Santa María), Vilouta (Santa Mariña).

³ Esta comarca posúe unha superficie de 1049,96 km² e unha poboación, segundo o I.G.E. do ano 2024, de 8.772 habitantes. A súa capital comarcal reside na vila de Becerreá, situada a 648 metros de altitude.

Lugo, distante uns 42 km. Nun nivel inferior cómpre distinguir a estrada comarcal C-535, que une Sarria con Becerreá e a estrada local LU-722, que comunica Becerreá con Navia de Suarna e Cervantes.

A nivel xeomorfolóxico podemos sinalar tres unidades de relevo: por unha banda, un grupo de montañas, que sobrepasan os mil metros (Pena do Pico, 1182 metros), situadas no linde occidental; por outra, as fondas depresións erosionadas polo río Navia; finalmente, entre ámbalas dúas xorden elevacións de leve topografía.

A nivel demográfico o trazo máis relevante ao longo do século XX foi o descenso continuado da poboación moi cercano ao 60%⁴. As causas deste descenso continuado da poboación radican no forte éxodo rural e na emigración, que foron acentuando o proceso do avellantamento demográfico.

Con respecto a actividade económica os dous piares sobre os que xira a economía familiar son a explotación forestal e as explotacións relacionadas con gando bovino mais nunha orientación láctea. A industria está ligada ao sector agropecuario e así queda reflectida nos serradoiros e nas fábricas de pensos⁵. En canto ao sector servizos, a vila de Becerreá conta con diferentes servizos públicos, e constitúe o principal lugar de abastecemento comercial para os habitantes dos concellos da comarca dos Ancares.

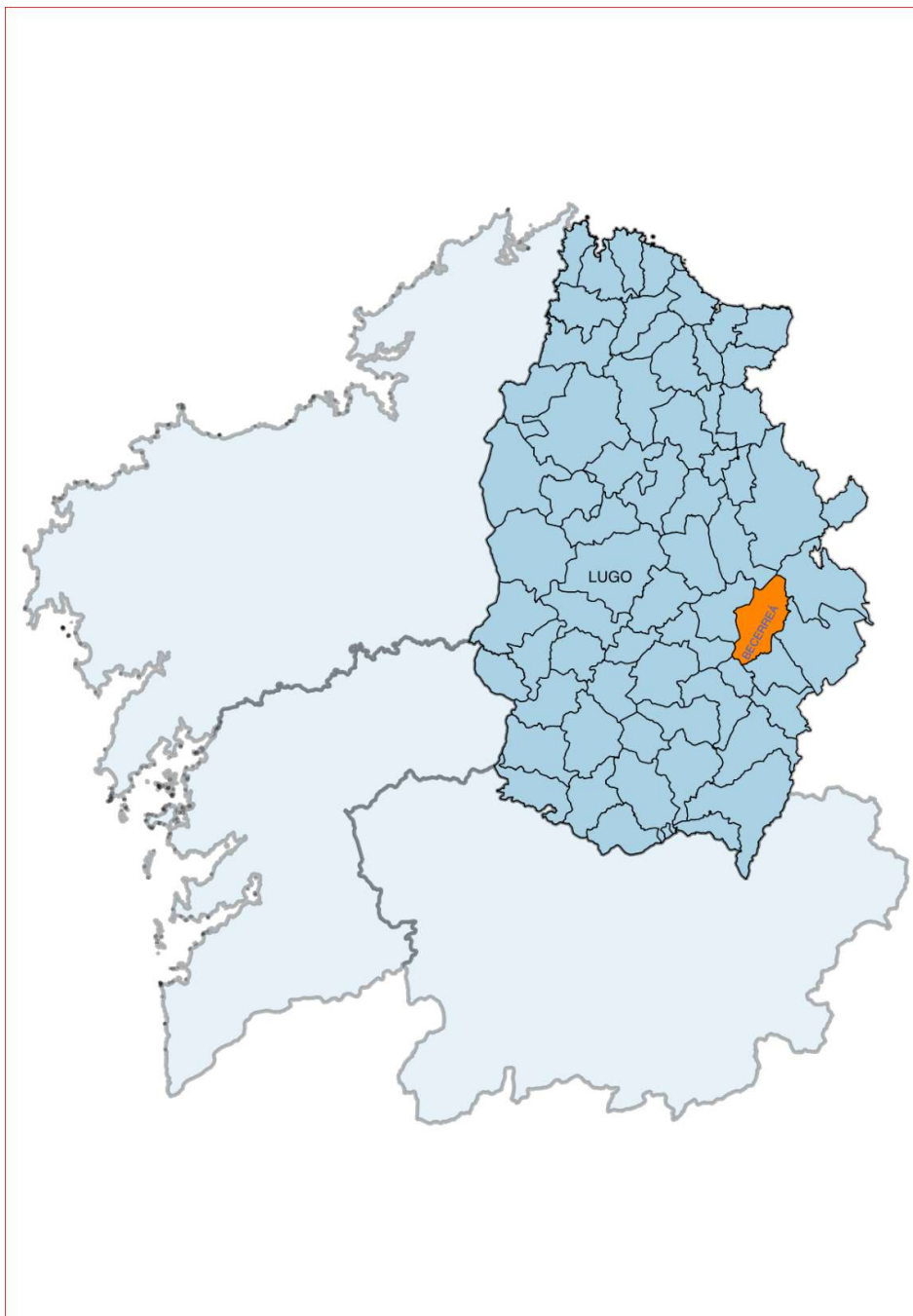
A nivel histórico hai fontes que sitúan en Becerreá o pobo preromano dos Zoelas, que tiña a súa capital na actual Oselle. En época romana pasaba por este municipio a vía, que ía dende Lugo a Astorga, o que lle deu unha gran sona ao ser un relevante centro de comunicación. Desta vía consérvanse na actualidade importantes pegadas. Da etapa medieval é mester facer mención ao mosteiro de Santa María de Penamaior que malia que hai documentos, que mencionan a súa fundación no século XII, porén a visión máis obxectiva xa o data moito antes. No século XIX, cómpre salientar varios feitos: dunha parte, os enfrontamentos acaecidos a principios deste século entre a poboación local e o exército invasor francés; doutra, a formación do concello de Becerreá no ano 1840 por parte da Xunta Provisional de Goberno da provincia de Lugo, acordando outorgarlle a cabeceira do partido xudicial⁶.

4EQUIPO “IR INDO”.: *Galicía en Comarcas. Os Ancares e O Courel*, Vigo: Ed. Ir Indo, páx. 98.

5ÁLVAREZ CAO, Charo.: “Becerreá”, en *Galicía, pueblo a pueblo*. A Voz de Galicia. A Coruña, 1993, páxs. 145-149.

6EQUIPO “IR INDO”.: *Galicía en Comarcas. Os Ancares e O Courel*, Vigo: Ed. Ir Indo, páx. 100.

****LOCALIZACIÓN XEOGRÁFICA DO MUNICIPIO DE BECERREÁ⁷***

⁷O mapa de localización do municipio de Becerreá foi realizado por Antonio Figueroa Paz.

III. OS CRUCEIROS DO MUNICIPIO DE BECERREÁ.

Castelao dicía que detrás de cada cruceiro hai unha historia, que pode ser de desgraza, de ofrecemento, de devoción, de contacto coas ánimas, de enterramento, de penitencia. Mais unha historia que deu orixe a esa obra, que xunto con outras moitas espalladas por toda a xeografía do país, conforma unha das manifestacións máis importantes da nosa arte popular ⁸.

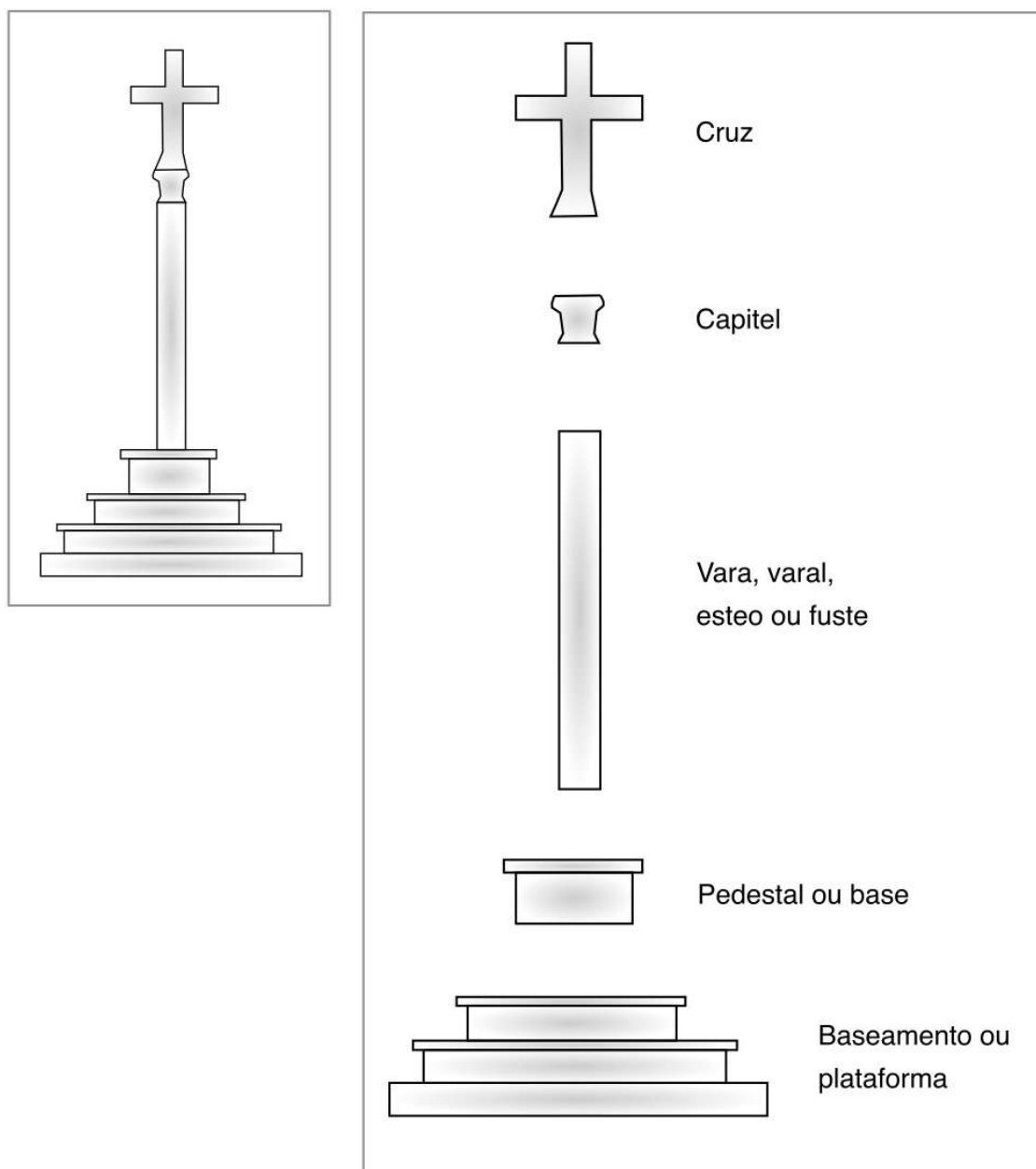
Dende unha óptica histórica cómpre facer mención a que, aínda que xa había algúns cruceiros antes do século XVI⁹, porén foi o ambiente relixioso creado a partir da contrarreforma o que posibilitou o seu desenvolvemento. Así os bispos posteriores ao Concilio de Trento impulsaron e fomentaron o seu desenvolvemento por medio das constitucións sinodais, como as do bispado de Ourense de 1622 e as do bispado de Lugo de 1675. Xa moi entrado o século XX e no actual asistimos a unha perda dos códigos culturais polos que se construían os cruceiros, de tal xeito que as funcións devocional, impetratoria, penitencial, fúnebre... que posuían estas manifestacións da piedade popular vai ser substituída, as máis das veces, por unha función ornamental; esta vai quedar reflectida na maior vistosidade, que van adquirindo aqueles lugares onde se realizan, como casas de campo, chalés, e determinados espazos de carácter público.

En canto a estrutura do cruceiro, cómpre sinalar unha serie de elementos, que nunha orde ascendente son: o baseamento; a base ou pedestal; o fuste ou varal; o capitel; e a cruz. No obstante, estes elementos, aínda que son propios destas expresións artísticas, mostran tamén importantes diferenzas. De aí que poidamos falar dunha grande diversidade no ámbito dos cruceiros galegos. Neste municipio hai catro cruceiros situados nas parroquias de *San Xoán de Agúeira (2)*, *San Xoán de Becerreá* e *San Pedro de Tortes*.

8RODRÍGUEZ CASTELAO, A.: *As cruces de pedra na Galiza*, Madrid: Akal, 1975 (Ed. Facsimil).

9. O cruceiro foi unha creación gótica, ligada ás nocións místicas das Ordes mendicantes que fomentaban o culto á cruz

*** DEBUXO DUN CRUCEIRO ¹⁰.**

¹⁰ Antonio Figueroa Paz, foi o autor dodebuxodun cruceiro.

*** PARROQUIAS:**

1. AGÜEIRA, SAN XOÁN.

1.1. CRUCEIRO DA PRAZA DE HORTA.

COORDENADAS U.T.M. $X= 653.087$ $Y= 4.744.897$

ORIENTACIÓN. NW – SE.

Está situado moi preto da capela do San Bieito, construída no ano 1710 e con culto ata hai uns anos. É de propiedade privada, pertencendo a “Casa grande de Horta”. O seu propietario actual é Edmundo Fernández.

Está manifestación artística está composta de cinco corpos: unha plataforma, unha base, un fuste, un capitel e unha cruz.

A plataforma, granítica, é de estrutura troncopiramidal e consta de tres chanzos superpostos e de diferente extensión.

A base é monolítica e está formada por dous tramos: o inferior, de estrutura cúbica, que mostra nas súas caras acanaladuras cuadrangularesse molduradas – a xeito de cuartos cavetos invertidos-; o superior, de estrutura troncopiramidal. **(FOTO Nº1)**

O fuste, monolítico e prismático, e de sección cuadrangular nos extremos e oitavado no resto. A parte superior amosa “ un colariño”, que é unha moldura anular existente ás veces entre o fuste e o capitel.

O capitel consta de dous tramos: o inferior, formado por unha moldura cóncava – cuarto caveto – decorada con enfeites vexetais e xeométricos. ; e o superior, formado por un ábaco e un equino.

A cruz, de estrutura latina, amosa unha sección cilíndrica. No anverso e baixo unha cartela, na que se lee a inscrición ***INRI***¹¹, amósase unha efixie de Cristo, que presenta os seguintes trazos: con coroa de espiñas; coa cabeza inclinada ao lado esquerdo; cos brazos en forma de V; con longo cabelo; coas costelas resaltadas coas mans pechadas; co perizoma anoado ao lado dereito; coas pernas flexionadas e co pé dereito sobre o

¹¹ Sigla de la frase latina “*Iesus Nazarenus Rex Iudaeorum*”, que significa en español “*Jesús de Nazaret, rey de los judíos*”.

esquerdo e ámbos os dous sobre un supedáneo. No reverso, maniféstase a Virxe co neno, ao que sostén coa súa man esquerda; leva unha túnica e un manto, no que se aprecian os seus pregos moi resaltados; apóiase nun supedáneo de sección octogonal.

1.2. CRUCEIRO DO INTERIOR DO “PAZO DA HORTA”

COORDENADAS U.T.M. $X=653.114$ $Y=4.745.018$.

ORIENTACIÓN. NE – SW.

Está situado no interior do “ Pazo da Horta”, propiedade de *Edmundo Fernández*. Tanto este cruceiro como o anterior do mesmo propietario foron construídos a comezos do último terzo do século XX, por un obradoiro cercano a Santiago de Compostela e, situado na estrada Santiago-Noia.

Esta expresión artística consta de cinco elementos: unha plataforma, unha base, un fuste, un capitel e unha cruz.

A plataforma, granítica, é de estrutura troncopiramidal e está composta de tres chanzos superpostos e de diferente extensión. **(FOTO N°2)**

A base é monolítica e está formada por dous tramos: o inferior, de estrutura cúbica, que mostra nas súas caras a canaladuras cuadrangulares e molduradas – a xeito de cuartos cavetos invertidos-; o superior, de estrutura troncopiramidal.

O fuste é monolítico, de sección de superficie cuadrangular na parte inferior – equivalente a unha terceira parte do fuste- con a canaladuras cuadrangulares en cada unha das súas caras, que rematan en dúas molduras cóncavas (“escocias”), unidas entre si por unha liña. A parte media e superior é de sección oitavada coas arestas estriadas. O extremo superior do fuste acaba nun “colariño”, moldura anular, que separa o fuste do capitel.

O capitel de estrutura troncopiramidal invertida – con rebaixas nas súas arestas- amosa nos vértices superiores das arestas unhas volutas. En cada unha das caras mostra un rosetón floral, cun motivo diferente no seu interior; así, a cara do anverso, amosa un boi; a súa adxacente pola esquerda, unha aguia; a cara do reverso, un león; e finalmente a súa contigua, un anxo. Polo tanto, trátase dos símbolos dos catro evanxelistas. Seguindo nunha orde descendente, encontramos en cada cara e por baixo do rosetón floral unha decoración xeométrica triangular invertida con pequenas molduras convexas, que mostra no seu interior enfeites florais.

A cruz, de estrutura latina, amosa a canaladuras en ámbos os dous brazos, que presentan nos seus extremos unha forma de cruz potenziada. No anverso, e baixo unha cartela na

que figura *INRI* ¹², imaxe de Cristo crucificado, que manifesta as seguintes peculiaridades: cabelos e costelas resaltados; cabeza, case frontal, mais cunha leve inclinación de cara ao lado dereito; cos brazos en forma de V; coas mans pechadas; co perizoma anoado ao lado esquerdo; coas pernas flexionadas; e co pé dereito sobre o esquerdo e ámbos os dous sobre un supedáneo. No reverso, maniféstase a imaxe da Piedade, que sostén con ámbolos dous brazos a imaxe de Cristo no momento do descendemento da cruz; leva unha túnica e un manto, no que se aprecian os seus pregos moi resaltados; apóiase nunha media lúa. A imaxe da Piedade, lembra as Piedade dos “canteiros Carboeira” de Román (Vilalba), pola forma case oval e alongada que amosa o Cristo no regazo da súa nai.

2. BECERREÁ, SAN XOÁN DE

2.1. CRUCEIRO DO CEMITERIO.

COORDENADAS U.T.M. X.: 650.435 Y.: 4.746.378

ORIENTACIÓN. NE – SW.

Esta manifestación artística, situada no interior do cemiterio, pertence á familia Rosón Pérez. Está composta das seguintes pezas nunha orde ascendente:

- 1ª. Unha plataforma de dous chanzos paralelepípedos e graníticos. No chanzo superior hai dous floreiros con flores artificiais, que ornamentan o monumento.
- 2ª. Unha base de dúas partes: a inferior, que amosa unha moldura en gola ou cima recta invertida; e a superior, que mostra os bordos superiores redondeados. Esta peza no seu conxunto presenta algúns deterioros. **(FOTO N°3)**
- 3ª. Un fuste de sección cuadrangular nos seus extremos e oitavado no resto.
- 4ª. Un capitel, que tende á unha forma troncopiramidal invertida, e que amosa a nivel decorativo dous niveis. O superior, formado por volutas e cunchas nas catro caras; estas ocupan o espazo situado entre as volutas. O inferior, amosa follas de acanto. A parte inferior do capitel presenta un bocel.

¹² Ver pé de páxina nº 11.

5ª. Unha cruz, de sección cuadrangular, que amosa nos extremos dos brazos¹³ unha decoración serrada¹⁴, que imita á existente nalgunhas portadas góticas.

O anverso mostra unha efixie cristolóxica – deteriorada no seu conxunto- que presenta os seguintes trazos: a cabeza está inclinada ao lado dereito; os seus brazos maniféstanse extendidos ao longo da cruz e as súas mans están abertas; as pernas, lixeiramente flexionadas, presentan o pé dereito sobre o esquerdo. A ambos dous lados do Cristo hai dúas figuras de anxos, colocadas nas partes laterais da cruz; estas, ademais do seu relevante tamaño amosan as súas ás e cabelos moi resaltados.

O reverso amosa unha efixie mariana da Piedade coa imaxe de Cristo no seu regazo logo de ser baixado da cruz. Este mostra unha relevante inclinación, pendurando a súa man dereita ata tocar a perna do mesmo lado. Este Cristo lémbra-nos a algúns, que adoitaba utilizar o canteiro Manuel Seoane da dinastía dos Carboeira de Román (Vilalba). Baixo a Piedade está colocada a imaxe dun anxo coas súas ás.

Ao carón do cruceiro hai unha tumba, que amosa a seguinte inscrición: **FAMILIA /ROSÓN PÉREZ /**. Está decorada con algúns ramos de flores. Nos flancos do cruceiro e da tumba hai sete corpos graníticos, que mostran formas paralelepípedas e molduras cóncavas e convexas. Teñen unha dobre función: por unha banda serven para delimitar o espazo privado tanto da tumba como do cruceiro; por outra, teñen unha función ornamental.

4. TORTES, SAN PEDRO DE

4.1. CRUCEIRO DE EIXIBRÓN.

COORDENADAS U.T.M. X= 648.632 Y=4.743.869

ORIENTACIÓN. SW – NE.

Está situado preto da igrexa parroquial de Tortes e ao carón da estrada local, que conduce á igrexa (“o camiño da igrexa”). Esta expresión artística consta dos seguintes elementos nunha orde ascendente:

Unha base monolítica, granítica, composta nunha orde descendente de catro tramos: o primeiro, paralelepípedo reforzado por unha estrutura metálica; séguelle un tramo de

13 Agás a inferior do brazo vertical.

14 En forma de serra.

molduración cóncava-convexa, a xeito de “gola”; finalmente dúas superficies paralelepípedas de carácter irregular unidas por unha pequena moldura cóncava; ámbas as dúas superficies amosan nalgúñas das súas arestas certa tendencia a convexidade propia da súa irregularidade. **(FOTO Nº4)**

Un fuste monolítico, de sección cuadrangular, na parte inferior con relevantes acanaladuras cuadrangulares nas catro caras; o resto do fuste amosa unha sección oitavada. Logo, hai unha moldura anular, chamada colariño, que separa o fuste do capitel.

O capitel de estrutura troncopiramidal invertida mostra unha influencia corintia reflectida na ornamentación, que presenta a base de volutas e follas de acanto. A parte superior amosa unha pequena moldura sinuosa cimacio.

Como remate, unha cruz latina de sección cuadrangular nos extremos e de sección oitavada no resto con algún acanalamento; os extremos dos brazos son propio dunha cruz florenzada. No anverso, baixo unha cartela coa inscrición **INRI**¹⁵, hai unha efíxie de Cristo, que amosa unha coroa de espiñas na cabeza, que inclina ao lado dereito; as costelas están resaltadas; as mans pechadas; o pano de pureza colocado ao lado dereito; e o pé dereito sobre o esquerdo e ámbolos dous sobre un supedáneo. A efíxie mostra un deficiente estado de conservación. No reverso, imaxe da Virxe provista dunha túnica e manto manifestase nunha actitude orante sobre un supedáneo. A cabeza da imaxe mariana desapareceu mais logo apareceu na sancristía, de onde volveu a desaparecer. A este cruceiro aluden Elías Valiña Sampredo¹⁶ e Xabier Moure¹⁷.

15 Ver pé de páxina nº 11.

16 “Cerca de la iglesia un cruceiro con capitel de hojas en tres órdenes, Cristo y la Dolorosa”. *Inventario Artístico de Lugo y su provincia*, Madrid: Ministerio de Cultura, Servicio de Publicacións, t.VI, 1983, páx.146.

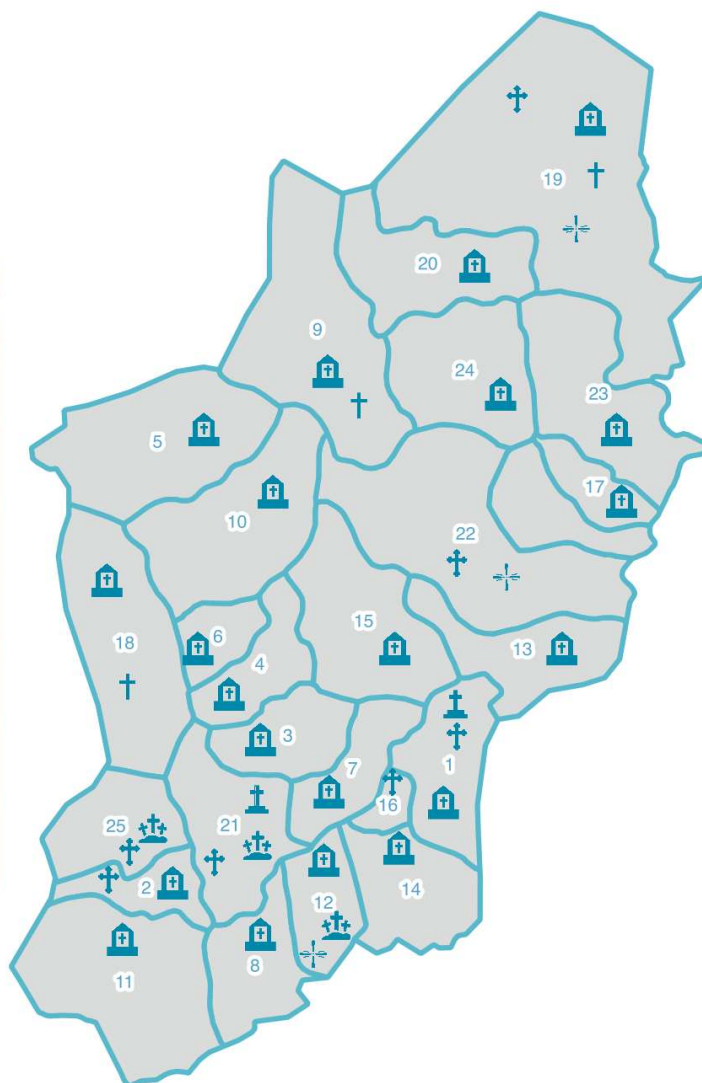
17 Patrimonio galego net. Cruceiro de Eixibrón. 5-2-2013.

**** LOCALIZACIÓN XEOGRÁFICA DOS CRUCEIROS E CRUCES DO
MUNICIPIO DE BECERREÁ¹⁸.***

¹⁸ O mapa de localización dos cruceiros e cruces do municipio de Becerreá foi realizado por Antonio Figueroa Paz.

LOCALIZACIÓN XEOGRÁFICA DOS CRUCEIROS E CRUCES DO CONCELLO DE BECERREÁ

ORDE	PARROQUIA
1	Agüeira
2	Armesto
3	Becerreá
4	Cadoalla
5	Casallá
6	O Cereixal
7	Cruzul
8	Ferreiros de Valboa
9	Fontarón
10	Furco
11	Guilfreí
12	Gullén
13	Liber
14	Morcelle
15	Ouselle
16	Ousón
17	Pando
18	Penamaíor
19	Quintá de Cancelada
20	Sevane
21	Tortes
22	Vilachá
23	Vilaiz
24	Vilamane
25	Vilouta

SÍMBOLOS DOS CRUCEIROS E CRUCES

- CRUCEIROS
- CRUCES MISIONARIAS
- CRUCES DE IGREXA E CAPELA
- CRUCES ORDINARIAS
- VIACRUCIS E RESTOS
- CRUCES DESAPARECIDAS

IV. AS CRUCES MISIONAIS DO MUNICIPIO DE BECERREÁ.

Os primeiros esforzos misioneiros, encamiñados á predicación no interior dos pobos e vilas cristiáns remontanse ao século XIII coa aparición das ordes mendicantes, sendo os franciscanos os que levaron a cabo tal labor. No obstante, o momento álxido desta tarefa

missioneira tivo lugar despois do Concilio de Trento nos territorios do Imperio, en Polonia e Hungría para recobrar para o catolicismo os territorios, que se convertirán ao protestantismo. Posteriormente, dende os século XVII ata a década dos setenta do século pasado tamén foron organizadas actividades misioneras nos países católicos, realizadas por ordes relixiosas como os xesuitas, os redentoristas, os pasionistas etc. Estes actos relixiosos tiveron unha especial repercusión na España da postguerra, debido ao apoxeo do Nacional-Catolicismo. A súa duración era variable aínda que co paso dos anos toda a práctica litúrxica¹⁹ adoitaba concentrarse en dous ou tres días coincidindo cun fin de semana. *“La misión supone un intenso fin de semana de sermones, confesiones y comuniones, realizándose normalmente durante el invierno, cuando la gente tiene menos trabajo”*²⁰. Dende a nosa óptica a misión exercía unha función polivalente:

* *Unha función relixiosa*. Os predicadores, que interviñan na misión, soían falar con demasía da morte, dos perigos do inferno e da necesidade do arrepentimento. De aí o medo e inquietude, que adoitaban producir entre os asistentes, o aprendizaxe dalgúns conceptos doutrinais.

* *Unha función integrativa*. Os fregueses das comunidades colindantes acudían normalmente precedidos polo seu párroco; por dous fregueses, que portaban a cruz e o pendón parroquial; e outros catro, que levaban nas andas, a imaxe do patrón /a, que presidía coas demais imaxes, cruces e pendóns doutras freguesías os distintos actos da misión²¹.

* *Unha función propagandística*. Os predicadores, ademais da mensaxe de renovación espiritual e de atención aos sacramentos, traían a devoción da súa orde, que tentaban transmitir por medio de estampas, gravados, litografías, e mesmo efíxies para colocar na igrexa parroquial. Así, os capuchinos traían consigo a devoción a San

19 Pláticas de carácter moral, sermóns, rosarios (Rosario da Aurora), misas, confesións, comunión, procesións...

20 WILLIAM A., Crithian, Jr.: Religiosidad popular. Estudio antropológico en un valle español, Madrid: Ed. Tecnos, 1978, páx. 124.

21 BLANCO PRADO, José Manuel.: *Religiosidad Popular en el Municipio de Begonte*, Lugo: Servicio de Publicaciones de la Diputación Provincial, 1993, paxs. 171-174.

Antonio; os pasionistas, a Pasión de Cristo; os redentoristas, a devoción a Nosa Sra. do Perpetuo Socorro etc.

* **Función festiva.** Nos días de celebración da misión non se adoitaba traballar. Polo tanto, a mocidade dunha comunidade tiña a oportunidade de coñecer a mocidade doutras comunidades para relacionarse. Este contacto fora da parroquia só era posible en gran medida nalgúñas feiras, e nas festas de parentes e amigos.

Nos últimos tempos, as misión en Galicia adoitan manter o seu carácter catequético ou penitencial. No obstante, nas cidades foron substituíndose polos nomeados “exercicios espirituais”²².

Da misión quedaba como recordo unha cruz de madeira ou de mármore²³. A de madeira soía colocarse no interior da igrexa²⁴ mentres que a de mármore adoitaba pórse na fachada central da igrexa ou nunha das súas paredes laterais. En ambas as dúas cruces soía figurar a data de celebración da misión, así como a Orde relixiosa, que participara.

No municipio de Becerreá hai oito cruces misionais de madeira: seis, situadas no interior da igrexa parroquial, están adheridas ao muro lateral dereito; pertencen ás parroquias de San Xoán de Agüeira (2), San Martiño de Cruzul, San Adrián de Ousón, Quinta da Cancelada (Santa Baia), e San Pedro de Vilachá. Unha, pertencente á parroquia de San Román de Armesto, está colocada nunha parede do pórtico da igrexa parroquial. Finalmente, a que é propiedade da parroquia de San Pedro de Tortes, está situada no exterior do muro lateral dereito da igrexa parroquial.

* PARROQUIAS:

1. AGÜEIRA, SAN XOÁN.

1.1. CRUCES MISIONAIS.

COORDENADAS U.T.M. X= 653.655 Y= 4.744.003

22 FERNÁNDEZ DE LA CIGONA NÚÑEZ, Estanislao.: Os Xesuítas e as Santas Misións en Galicia: Regueiro de Cruces... en *Actas do V Congreso Galego de Cruceiros. Asociación de Amigos dos Cruceiros, Cruces de Pedra, e Petos de Ánimas*. O Porriño (Pontevedra), 2013, paxs. 195-196.

23 Segundo Estanislao Fernández de la Cigona Núñez hainas de ferro e, tamén, cruces de pedra.

24 As cruces de madeira podían deteriorarse no exterior cando houbera unha climatoloxía adversa.

Trátase de dúas cruces misionais de madeira, de estrutura latina, e de sección cuadrangular – agás os seus remates- que se encontran no interior da igrexa parroquial, pegadas ao muro lateral dereito. **(FOTO N°5)**

Segundo unha orde ascendente, a primeira, que é a máis chamativa polo seu traballo e pola maior cantidade de elementos que leva, foi restaurada no mes de setembro do ano 2016 polo fregués **Pedro Doval Río**. Os extremos de ambos os dous brazos están formados en cadanseu lado por unha moldura cóncava – caveto- sobre a que se superpoñen dúas pequenas molduras convexas, rematando nun pequeno arco apuntado. Así mesmo, os ángulos existentes na intersección de ámbos os dous brazos, amosan unha ornamentación xeométrica, estrelada, que remata en formas puntiagudas. En canto ás inscricións e ornatos tanto do brazo horizontal como do vertical son moi variados, amosándose a orde relixiosa, que celebrou a misión; a data; e, tamén, diversos elementos relacionados coa paixón de Cristo. Así na parte superior do brazo vertical aparece a inscrición **INRI** ²⁵. Ao longo do brazo horizontal maniféstase a inscrición **SANTA** no brazo dereito; e **MISIÓN** no brazo esquerdo. Na parte media do brazo vertical maniféstase a inscrición **P.P. Redentoristas**, dun xeito ovalado. Na parte inferior do brazo vertical amósase a inscrición **1 / Octubre / 1940/** superposta. En canto aos ornatos de que vai provista distinguimos nos seus brazos os seguintes instrumentos da paixón: **unhas tenaces**, no remate do brazo horizontal dereito; **un martelo**, no remate do brazo horizontal esquerdo; **unha coroa de espiñas cun corazón no seu interior**, que serve de sostén a **unha esponxa**, que amosa un símbolo cruciforme no medio, na intersección dos brazos vertical e horizontal; **tres cravos**, na parte superior do brazo vertical; **unha hostia cunha cruz no seu interior e un cáliz** por baixo da hostia na parte media do brazo vertical.

A segunda, tamén de madeira e de estrutura latina, amosa nos extremos de ambos os dous brazos unha pequena superficie paralelepípeda coas arestas superiores e inferiores rebaixadas, que serve de sostén a unha moldura convexa –bocel-. Ao igual que na primeira cruz os ángulos existentes na intersección de ambos os dous brazos, amosan unha ornamentación xeométrica, estrelada, que remata en formas puntiagudas. Con respecto ás inscricións, maniféstanse tanto no brazo horizontal como no vertical. Así, o brazo horizontal dereito, amosa a inscrición **SANTA**; o brazo horizontal esquerdo, **MISIÓN**. A parte media do brazo vertical, mostra as inscricións **P.P.e JESUITAS**,

²⁵ Ver nota de páxina nº 11.

superpostas. A parte superior do brazo vertical, manifesta a inscrición *INRI* ²⁶; a parte inferior do brazo vertical, a inscrición referida a data *AÑO / 1960*, superpostos. (FOTO N°6)

2. ARMESTO, SAN ROMÁN

2.1. CRUZ MISIONAL.

COORDENADAS U.T.M. *X=647.713 Y= 4.743.437*

Na década dos 50, do século pasado, o cardenal *Darriba Castro* ligado coa parroquia de Penamaior, veu celebrar unha misión a esta comunidade parroquial. No interior do pórtico da igrexa hai unha cruz, adherida ao muro lateral dereito. Trátase dunha cruz de madeira, de estrutura latina, que remata nos extremos dos seus brazos nunha superposición de dous tramos: o inferior, de forma troncopiramidal; e o superior, de forma troncopiramidal invertida. (FOTO N°7)

3. CRUZUL, SAN MARTIÑO DE.

3.1. CRUZ MISIONAL.

COORDENADAS U.T.M. *X= 651. 527 Y=4.745. 434.*

Trátase dunha cruz misional de madeira, de estrutura latina, e de sección cuadrangular – agás nos extremos - que se encontra no interior da igrexa parroquial, pegada ao muro lateral dereito. Os extremos de ambos os dous brazos están formados en cadanseu lado por unha molduración cóncava – caveto- sobre a que se superpoñen dúas pequenas molduracións convexas, rematando nun pequeno arco apuntado. Así mesmo os ángulos existentes na intersección de ambos os dous brazos, amosan unha ornamentación xeométrica, estrelada, que remata en formas puntiagudas. A mosca moitas semellanzas coa cruz misional de Agüeira, sendoámbas as dúas do mesmo restaurador.

En canto as inscricións tanto do brazo vertical como do horizontal están referidas aos símbolos de Cristo; a data na que se realizou a misión; e, tamén, á orde relixiosa, que celebrou a misión. Así na parte superior do brazo vertical aparece a inscrición *INRI* ²⁷.

²⁶ Ver pé de páxina nº 11.

²⁷ Ver pé de páxina nº 11.

Ao longo do brazo horizontal maniféstase a inscrición. **SANTA** no brazo dereito; e **MISIÓN** no brazo esquerdo.

Na parte media do brazo vertical maniféstase a inscrición **REDENTORISTAS**, dun xeito ovalado. Na parte inferior do brazo vertical amósase a inscrición **II-V/ 1943** /dun xeito superposto. **(FOTO N°8)**

Con respecto aos elementos decorativos dos que vai provista distinguimos nos seus brazos os seguintes instrumentos da paixón: no remate do brazo horizontal dereito, **unhas tenaces**; no remate do brazo horizontal esquerdo, **un martelo**; na intersección dos brazos horizontal e vertical, **unha coroa de espiñas – de cor verde - cun corazón vermello no seu interior**, que leva un pequeno símbolo cruciforme por riba; na parte superior do brazo vertical, **tres cravos**; na parte media do brazo vertical, **unha hostia cunha cruz vermella no seu interior e un cáliz** por baixo da hostia; o cáliz está máis separado da hostia que na cruz misional de Agüeira.

4. OUSÓN, SAN ADRIÁN DE

4.1. CRUZ MISIONAL.

COORDENADAS U.T.M. X= 651.770 Y=4.744.098.

Trátase dunha cruz misional de madeira, de estrutura latina, e de sección cuadrangular, – agás nos extremos - que se encontra no interior da igrexa parroquial, adherida ao muro lateral dereito. Os extremos de ámbos os dous brazos están formados en cadanseu lado por unha moldura cóncava – caveto- sobre a que se superpoñen dúas pequenas molduras convexas, rematando nun pequeno arco apuntado. Así mesmo os ángulos existentes na intersección de ambos os dous brazos, amosan unha ornamentación xeométrica, estrelada, que remata en formas puntiagudas. A moita semellanza coa cruz misional de Agüeira, sendo ámbas as dúas do mesmo restaurador. **(FOTO N°9)**

En canto as inscricións tanto do brazo vertical como do horizontal están referidas ao símbolo de Cristo; a data na que se realizou a misión; e, tamén, á orde relixiosa, que celebrou a misión. Así na parte superior do brazo vertical aparece a inscrición– **INRI**²⁸. Ao longo do brazo horizontal maniféstase a inscrición. **SANTA** no brazo dereito; e **MISION** no brazo esquerdo.

²⁸ Ver pé de páxina nº 11.

Na parte media do brazo vertical maniféstase a inscrición **REDENTORISTAS**, dun xeito ovalado. Na parte inferior do brazo vertical amósase a inscrición **II-V/ 1943** /dun xeito superposto.

Con respecto aos elementos decorativos dos que vai provista distinguimos nos seus brazos os seguintes instrumentos da paixón: no remate do brazo horizontal dereito, **unhas tenaces**; no remate do brazo horizontal esquerdo, **un martelo**; na intersección dos brazos horizontal e vertical, **unha coroa de espiñas – de cor verde - cun corazón vermello no seu interior**, que leva un pequeno símbolo cruciforme por riba; na parte superior do brazo vertical, **tres cravos**; na parte media do brazo vertical, **unha hostia cunha cruz vermella no seu interior e un cáliz** por baixo da hostia; o cáliz está máis separado da hostia que na cruz misional de Agüeira.

5. QUINTÁ DA CANCELADA, SANTA BAIA

5.1. CRUZ MISIONAL.

COORDENADAS U.T.M. X= 655.723 Y=4.756.772

Trátase dunha cruz de madeira, situada no interior da igrexa parroquial, arrimada ao muro lateral dereito. Esta manifestación artística apóiase nun baseamento, que está composto de tres chanzos de sección cuadrangular, rematando os seus extremos en formas troncopiramidais. Do baseamento érguese unha cruz, de estrutura latina, que amosa unha sección cuadrangular, en ámbos os dous brazos. Na súa intersección hai a xeito de ornatos incrustacións estreladas e xeométricas, que rematan en formas puntiagudas. Tamén ao longo de ambos os dous brazos hai elementos decorativos. Así, a parte superior do brazo vertical mostra **dous cravos e parte doutro**; na intersección de ambos os dous brazos, manifestase **un corazón cunha pequena cruz por riba**; no lado dereito do brazo horizontal, móstrase **un martelo**; no lado esquerdo do mesmo brazo, **unhas tenaces**; na parte media do brazo vertical, amósase **un cáliz**; na parte inferior do mesmo brazo, **a columna da flaxelación**; finalmente na parte media do brazo vertical maniféstanse dous paus longos entrecruzados – **a xeito de lanzas**- que se estenden de cara aos extremos do brazo horizontal: un, rematando nunha forma triangular; e outro, nunha forma cuadrangular irregular, que simboliza a unha esponxa. En canto a inscricións unicamente encontramos nos chanzos da plataforma a seguinte: **“MISION / DE 11 DE SEPTIEMBRE / DE 1923/”** . (FOTO Nº10)

6. TORTES, SAN PEDRO DE

6.1 CRUZ MISIONAL.

COORDENADAS U.T.M. X= 648.645 Y=4.743.900.

Está situada no exterior do muro lateral dereito da igrexa parroquial. Trátase dunha cruz latina, de madeira. Os extremos do brazo horizontal e o extremo superior do brazo vertical, rematan nunha combinación de molduras: cóncava (caveto), convexa (cuarto bocel), e convexa. O extremo inferior do brazo vertical remata nunha orde decrecente nun dobre tramo: trátase da combinación dunha pequena moldura cóncava con outra convexa, que teñen como sostén unha superficie paralelepípeda.

Ao longo do brazo horizontal maniféstase a seguinte inscrición: **(FOTO N°11)**

***“RECUERDO de la santa MISION
POR LOS P.P. FRANCISCANOS”***

No brazo vertical amósase a seguinte inscrición:

***“AÑO 1961
Y DE LOS P.P. JESUITAS***

AÑO 1.9--. Segundo testemuñas dalgúns veciños e do párroco, esta segunda misión ofrece un veciño da parroquia a finais dos trinta ou comezos dos corenta do século pasado.

Na parte superior do brazo vertical móstrase a inscrición **“JHS”**²⁹ no interior dun círculo.

7. VILACHÁ, SAN PEDRO DE.

7.1. CRUZ MISIONAL.

COORDENADAS U.T.M. X= 656.635 Y=4.749.507

Por riba do arco do presbiterio hai unha cruz misional de madeira, de estrutura latina, e de sección cuadrangular; os extremos dos seus brazos son propios dunha cruz treboada. Así mesmo na intersección de ambos os seus brazos manifestase unha superficie paralelepípeda coas arestas superiores e inferiores rebaxadas. En canto ás inscricións, móstranse en ambos os seus brazos. Así, na parte superior do brazo vertical amósase a inscrición **“JHS”**³⁰; na parte media e inferior deste mesmo brazo maniféstase a data, a

²⁹ Significa **“Jesús Salvador de los Hombres”**

³⁰ Ver pé de páxina nº29.

saber **ANO DE LA VICTORIA. 1939** (*data ilexible*); finalmente ao longo do brazo horizontal reflíctese a inscrición **MISION FRANCISCANA. (FOTO N°12)**

V. CONCLUSIÓNS.

A modo de resumo cómpre mencionar como neste concello o patrimonio existente en cruceiros é moi pobre, xa que só encontramos catro cruceiros. O de San Pedro de Tortes, de carácter público, é de finais do século XIX, e necesita unha urxente restauración. Os dous, que hai no lugar de Horta (San Xoán de Agüeira), son privados; do último tercio do século XX; e están ben conservados. Finalmente, o do cemiterio de Becerreá é privado; pertence á familia Rosón; é do último tercio do século XX.

Con respecto ás cruces misionais, están situadas no interior das igrexas parroquiais - casos das pertencentes ás freguesías de Agüeira, Cruzul, Ousón, Quintá da Cancelada, e Vilachá. Son artesanais e amosan unha relevante información sobre as misións, levadas a cabo na primeira metade do século XX. Están ben conservadas agás a do interior da freguesía de A Quintá da Cancelada – a máis antiga de todas- que necesita unha pronta restauración. En canto ás cruces misionais, de índole externa, como a de San Pedro de Tortes, tamén necesita unha rápida restauración ao non estar resgardada da climatoloxía adversa. As cruces misionais de Agüeira, Cruzul e Ousón foron restauradas no mes de setembro do ano 2016 por un artesán do municipio, nomeado **Pedro Doval Río**.

VI. BIBLIOGRAFÍA

ARRIBAS ARIAS, Fernando, BLANCO PRADO, J.M., e SAAVEDRA PÉREZ, Mario.: **Cruceiros do Concello de Vilalba**, Vilalba (Lugo): I.E.S.CH. 2011.

ÁLVAREZ CAO, Charo.: “Becerreá”, en **Galicia, pueblo a pueblo**. A Voz de Galicia. A Coruña, 1993.

BLANCO PRADO, José Manuel.: **Religiosidad Popular en el Municipio de Begonte**, Lugo: Servicio de Publicaciones de la Diputación Provincial, 1993, paxs. 171-174.

BLANCO PRADO, José Manuel e MUÑIZ BESTEIRO, Manuel.: **Cruceiros, Cristos, Cruces de pederá, e Esmoleiros do Concello de Guntín de Pallares (Lugo)**. VIII Congreso Galego de Cruceiros. Museo de San Paio de Narla (Friol) (Lugo).2016-

EQUIPO “IR INDO”.: **Galicia en Comarcas. Os Ancares e O Courel**, Vigo: Ed. Ir Indo

FERNÁNDEZ DE LA CIGONA NÚÑEZ, Estanislao.: Os Xesuítas e as Santas Misións en Galicia:Regueiro de Cruces...en **Actas do V Congreso Galego de Cruceiros**.

Asociación de Amigos dos Cruceiros, Cruces de Pedra, e Petos de Ánimas. O Porriño (Pontevedra), 2013, paxs. 195-196.

INVENTARIO ARTÍSTICO DE LUGO Y SU PROVINCIA, Madrid: Ministerio de Cultura, Servicio de Publicacións.T.VI.

MUÑIZ, Manuel.: *Itinerarios polo Concello de Castroverde*, Lugo: Amigos do Patrimonio de Castroverde, 2011.

FIGUEROA PAZ, Antonio V.: *Experto en Sistemas de Información Xeográfica (SIX)*.

RODRÍGUEZ CASTELAO, A.: *As cruces de pedranaGaliza*, Madrid: Akal, 1975 (Ed. Facsimil).

WILLIAM A., Cristhian, Jr.: *Religiosidad popular. Estudio antropológico en un valle español*, Madrid: Ed. Tecnos, 1978, páx. 124.

Damos as grazas as seguintes persoas polas informacións recadadas na elaboración do presente traballo.

Anxo Eiriz Mouriz. Socorro Vega. José María Álvarez. Javier Rodríguez Picado. María Rodríguez Montaña. Carmen Neira López. Manuel López Pérez. Celestino Rodríguez Raimundez. Gonzalo García Vázquez. Antonio Figueroa Paz. Edmundo Fernández.

VII. ILUSTRACIÓNS.

FOTO Nº 1. CRUCEIRO DA PRAZA DA HORTA.

FOTO Nº 2. CRUCEIRO DO INTERIOR DO “PAZO DA HORTA”

FOTO Nº 3. CRUCEIRO DO CEMITERIO. DETALLE DO REVERSO DA CRUZ

FOTO Nº 4. CRUCEIRO DE EIXIBRÓN

FOTO N° 5. CRUZ MISIONAL DE AGÜEIRA.

FOTO N° 6. CRUZ MISIONAL DE AGÜEIRA (2)

FOTO N° 7. CRUZ MISIONAL DE ARMESTO

FOTO N º8. CRUZ MISIONAL DE CRUZUL.

FOTO N º9. CRUZ MISIONAL DE OUSÓN.

FOTO Nº 10. CRUZ MISIONAL DE QUINTÁ DA CANCELADA.

FOTO N° 11. CRUZ MISIONAL DE EIXIBRÓN

FOTO N° 12. CRUZ MISIONAL DE VILACHÁ